

KİTABİ DEDE GORGUD DÜNYA DİLLERİNDE: EN'ENELER VE PERSPEKTİVLER

Vagif ARZUMANLI

Yaranma tarihinin 1300 ve ondan artıg bir devre malik olduğu beynelhalg miğyasda gebul ve geyd edilen mohteşem *Kitabi Dede Gorgud* tekce Yahın ve Orta Şergde Gofgazda, Orda Asiyada deyil, bütün dünyada tanınan söz, saz, fikir, nesr, nezm ve tefekkür yadigarıdır.

Bu abide ulularımızın, ecdadlarımızın idrakının mehsulu olmağla yanaşı, hem de milli karakterimizin ulu ve zengin keçmişimizin evezsiz hezinesidir.

Kitabi Dede Gorgud ana dilimizin ve yazılı edebiyatımıza aid abidelerimizin en gedimi ve en zenginidir.

Avropa dillerine ilk tercüme keçen esrin evvellerine aiddir. Bele ki, 1815-ci ilde alman alimi Henrih Fridrik Fon Dits hem *Kitabi Dede Gorgud* dastanları haggında ilk me'lumat vermiş, hem de "Basatın Tepegözü öldürdüğü" boyunu alman diline çevirerek neşr etdirmişdir.

Me'lum olduğu kimi *Kitabi Dede Gorgud*'un ilk nüshesi Drezden şherindeki Kral kitabhanasında gorunan 154 sehifelik nüshedir.

1859-ci ilde tanınmış alman şergşünası Teodor Nöldeke Almaniyada sahlanılan nüsheler esasında *Kitabi Dede Gorgud*'un alman diline yeni tercümesi üzerinde çalışır. Lakin bu iş be'zi obyektiv sebebler üzünden sona çatdırılmır.

Teodor Neldeke özünün el yazmalarını ve diğeri meterialları o vaht, daha doğrusu 1892-ci ilde Almaniyada tehsil alan genç şergşünas V. V. Bartolda verir.

Kitabi Dede Gorgud dastanları alman diline bütünlükde diğeri tanınmış alman şergşünası Valter Ruben terefinden tercüme olunub ve 1944-ci ilde Helsinkide neşr edilib.

Kitabi Dede Gorgud'un alman diline daha bir tercümesi ve neşri de marağlıdır. Bu 1958-ci ilde Sürihde /İsviçre/ görkemli alman şergşünası İohan Haynın dastanların tam tercümesini çoh nefis şekilde neşredir.

Almaniyada *Kitabi Dede Gorgud*'un son neşri 1996-ci ilde Ehmed Şmidenin tercümesinde çapdan çıhmışdır. Alman dilindeki bu son neşr neçe cehetden marağ doğurur. Bu neşrin illüstrasiyalrı 1994-ci ilde Rigada esrin latuş dilinde neşrine tanınmış Grafik ustası Liliya Dinerenli çekdiyi resmlerden götürülmüşdür.

Belelikle, marağlı faktıdır ki, *Kitabi dede Gorgud*'un litva dilinde neşri eserin latış diline tercümesi, daha sonra ise gedim abidenin alman dilinde yeni ve nefis şekilde neşri ile neticelenmiştir.

1952-ci ilde tanınmış İtalyan şergşünası Ettore Rossi *Kitabi Dede Gorgud* dastanlarının Vatikanda yeni nüshesini tapmış ve onu İtalyan diline tercüme ederek çapdan burahmıştır.

Bu neşrde altı boy dastan ohuculara tegdim olunmuştur. Ettope Rossinin genaetine göre *Kitabi Dede Gorgud*'un Drezden nüshesi azerbaycan türkçesine, Vatikan nüshesi ise osmanlı türkçesine aiddir.

Kitabi Dede Gorgud Türkiyede ilk defe 1916-cı ilde Kilisli Rif'et terefinden neşr olunmuştur.

Sonralar bu gedim abidenin Türkiye neşrleri çoh uğurlu olmuştur.

Kitabi Dede Gorgud mühtelif illerinde ingilis, alman, fars dillerinde tercüme olunaraq İngilterede /London /1924/, İsveçrede, ABŞ'da, İranda neşr olunmuştur.

1973-ci ilde *Kitabi Dede Gorgud* ABŞ'ın Tehas Universiteti terefinden ingilis dilinde çap edilmiştir. Bu tercüme Türk alimi, professor Faruk Sümere, Ankaralı professor Emed Uysala Tehaslı şergşünas Varren Valkere mehsusdur.

1974-ci ilde dastanların Londonda ingilis dilinde şergşünas Cofrey Lyuis tercümesi ve neşri yüksek tegdire layigdir.

Kitabi Dede Gorgud 1978-ci ilde litva dilinde çapdan çıhmıştır. Bu tercümenin müelifleri Vagif Arzumanlı ve Sigidas Gadadır.

Eserin litva diline neşri hem litva edebi içtimaiyyeti terefinden yüksek giymenlendirilmiş, hem de polyak ve alman metbuatlarında eks - sedasını tapmıştır.

Kitabi Dede Gorgud'un litva dilinde neşrinden sonra onun latış diline tercümesine bir nev yol açılır.

Latviyalı şergşünas dostumuz İldis Berzinşle söhbetlerimizin neticesi çoh uğurlu oldu.

İlkin olarag Korrgs jurnalında ilk tercümeler çap edildi. Sonralar ise, daha doğrusu 1994-ci ilde *Kitabi Dede Gorgud* bütünlükte Rigada çoh nefis şekilde ışık üzü gördü.

V. Berzin *Kitabi Dede Gorgud* dastanlarının latış dilinde tercümesi üzerinde on ile yakın yaradıcılık işi aparmıştır. Men özüm şehsen Azerbaycan edebiyatının yahın dostunun bu sahede nece büyük hevesle çalışdığıının şahidi olmuşam.

Kitabi Dede Gorgud'un Türkmnistanda neşr tarihi geribe faktlarla bağlıdır.

1951-ci ilde professor Meti Kocayev eseri çapa hazırlayır ve kitab 20 min nüshe neşr olunur.

Ancag "pantürkist ve türkmnen halgına yad eser" adı altunda bu neşr gadağan olunur burjua milletçileri" damgası ile Meti Kocayev ve kitabın redaktoru B. Kariyyev neşriyatın direktoru O. Abdalov gülleleme cezasına mehkum olunurlar.

Sonradan gülleleme 25 illik hebs cezası ile evez olunur. 1958-ci ilde hemin müellifler beraet kazanırlar.

Kitabi Dede Gorgud Türkmenistanda ilk defe 1942-ci ve 1945-ci ilde neşr olunur.¹

Dünya halgları dillerine *Kitabi Dede Gorgud* dastanlarının ayrı ayrı tercümeleri ve hemin dillerde neşrleri bize be'zi ümumileştirmeler aparmağa esas verir.

1. Söz yoh ki, bu gedim söz seneti abidemizin ister Azerbaycanda, isterse de Türkiyede hele de en mükemmel ve akademik neşrine büyük ehtiyac duyulur. Burada biz ne 1988-ci ilde Bakıda, ne de Mühherrem Erginin 1963-1964-ci illerde İstanbulda Orhan Şaik Gökyayın 1973-ci ilde yene de İstanbulda çap etdirdiyi min sehifelik neşrlerine kölge salmag fikrinde deyilik.

2. Dünya halgları dillerine edilen tercümelerin çohunda orijinalla mügayisede bir sıra me'lum ohşarlıqlarla yanaşır ciddi fergler çohlug teşkil edir.

3. Tercümelerin variant mühteliflikleri bir yana, ayrı - ayrı neşrlerdeki ihtisarların mevcudluğu hüsusile nezere çarpır. Bu daha çoh dastanların nezmle olan hisselerine aiddir.

4. Bizce *Kitabi Dede Gorgud* dastanlarının dünya şergşünaslarının dünya şergşünaslığı terefinden araşdırılmalarının bir yere toplanıb, yeniden nezerden keçirilmesine bu gün böyük ehtiyaç vardır.

5. Nehayet, çoh yahşı olardı ki, *Kitabi Dede Gorgud* dastanlarının yaranma tarihinin öyrenilmesi, Dedemiz Gorgudun şehsiyyetinin tarihi megamları sahesinde yeni ahtarışlara bundan sonra daha çoh digget yetirileydi.

6. Ve neyayet indiye geder bu sahede gördüğümüz işlerle yanaşı, *Kitabi Dede Gorgud*'un neşri tercümesi, tebliği sahesinde bizim garşımızda hele lap çoh vezifeler durur.

Men bu gısa me'ruzemi 1988-ci ilde tanınmış Türkologlar mezlum Ferhad Zeynolovun ve hörmetli professor Semet Elizadenin Bakıda *Kitabi Dede Gorgud*'un tengidi metninin super cildindeki neşre yazılmış "Tükenmez hezine" adlı ön sözdeki bu sözlerle bitirmek isterdim. *Kitabi Dede Gorgud çiçekleri solmag bilmeyen, ebedi teze-ter galan, zaman - zaman nesilleri heyran goyan bir senet gülşenidir. Bu kitabı cesaretle Azerbaycan şifahi ve yazılı edebiyatının babası adlandırmag olar. Gedim edebiyatçımızın telgin ve tegdir etdiyi müdrik, me'nalı fikirler zerif beşeri duygular öz başlangıcını böyük Kitabi Dede Gorgud nehrinden götürür.*

Kitabi Dede Gorgud lakonik olduğu geder de monumentaldır: Artıg sözden, haric sesden uzak, öz gurğuşun sigleti ile torpağın derinliyiye işleyen, öz dadı-duzu, şirinliyi ile ecdadımızın zengin idrak ve teheyyümünün mehsulu olan möhteşem bir abidedir.

¹ Ahmed Ahundov, "Korkut Atanın kitabı", *Sovyet Edebiyatı*, 11, 1942; Meti Köseyev, "Korkut eposunun 10 boyı", *Sovyet Edebiyatı*, 1945.